

Storspoven *Numenius arquata* som häckfågel i Stockholms skärgård

ROLAND STAAV

Under läsning av v. HAARTMANS artikel (Ornis Fennica 1972:2) om förändringar av häckfågelfaunan i sydvästra Finlands vikar fäste jag mig speciellt vid storspovens tillbakagång; bland annat anges att denna fågel helt försvunnit som häckfågel på skärgårdsöar. Jag har sedan ett 15-tal år undersökt fågelfaunan i norra delen av Stockholms skärgård och kan tala om att storspoven ännu finns kvar i litet antal på några enbuskbevuxna skär. Det är blott några få skär, där häckning äger rum, men eftersom storspovarna är traditionsbundna fåglar och de kan nå hög ålder, finns fåglarna kvar här år efter år. Ett av paren har funnits kvar på samma lokal sedan 1969, då jag för första gången konstaterade häckning. Redan vid månadskiftet maj—juni tycks honorna lämna skärgårdsöarna och hanen får själv dra omsorg om de små ungar.

Storspovshäckningar i skärgårdsmiljö

Huggorm plundrar fågelholk

LARS VON HAARTMAN

Att småfåglarnas förluster av ägg och ungar är stora vet varje ornitolog. Boplundrare av olika art är framme, men endast i undantagsfall blir det klart, hur plundringen verkligen gått till. Större hackspett, kråka, nötskrika, människa, katt, hund och huggorm har blivit avslöjade av mig som boplundrare på Lemsjöholm, ekorre och räv är misstänkta.

har rapporterats från norra Upplandskusten; *Björns skärgård* samt *Svartlöga skärgård* i inre delen av björkskogsregionen, som jag själv specialstuderat.

I övrigt har storspovarna gått tillbaka som häckfåglar i Östra Svealand liksom i sydvästra Finland, medan goda bestånd tycks finnas kvar i Norrland.

S u m m a r y : The Curlew *Numenius arquata* breeding in the archipelago of Stockholm

In spite of the general decrease of the Curlew population in the region, a few pairs have been found breeding on rocky treeless islets in the Stockholm archipelago. One of the pairs has bred in the same locality since at least 1969.

S e l o s t u s : Isokuovin pesimisestä Tukholman saaristossa

v. Haartmanin mukaan (Ornis Fenn. 1975:2) isokuovi on hävinnyt pesimälintuna Lounais-Suomen saariston kareilta ja pikkusaarilta. Tukholman saariston pohjoisosassa se kuitenkin edelleen pesii kareilla, mm. ainakin vuodesta 1969 alkaen samalla puuttomalla katajia kasvavalla kallioluodolla. Alueen kanta on selvästi taantunut niinkuin Lounais-Suomessakin.

Huggormen hör troligen till de värsta. Att jag sett huggormen plundra ett lövsångarbo och ett lågt beläget trädkryparbo är inte så märkligt. Intressantare är att huggormen också går upp i träd och plundrar bon av hålbbyggare. Sålunda har jag sett en huggorm halvvägs uppe i ett tofsmesbo med ungar och tre ggr. har jag funnit huggormar inne i bon av svartvit flugsnappare och påfallande ofta direkt under träd med av flugsnapparen bebodda holkar. I två fall hade huggormen endast behövt klättra ca 1 1/2 m. för att

nå upp till holken; i det ena fallet kan den dessutom ha haft hjälp av en invid trädet växande buske. Men i ett fall hade huggormen klättrat ca 3 1/2 m. i en rätt grov, alldeles rak och kvistfri tall för att nå holken. Tallens bark var grov och sprucken, och denna omständighet hade tydligen gjort det möjligt för ormen att klättra upp. Hur klättringen hade gått till kunde man endast gissa.

Den 9. juli 1975 kl. 10.25 blev jag varse en huggorm klättrande längs en ekstam upp mot en holk, som innehöll stora ungar av svartvit flugsnappare. Min hustru gick förbi med vår pointer på endast någon meters avstånd, utan att detta störde ormen i dess förehavande. Själv kallade jag på en gästande tysk ornitolog, dr. Peter Berthold och hans hustru. På ungefär 15 m:s avstånd från trädet följde vi skådespelet.

Eken var ett rätt ansenligt träd, troligen planterad för ungefär 140 år sedan, men platsen är torr, och vid brösthöjd mäter den endast 110 cm. i omkrets. På 285 cm:s höjd fanns den första grenen. Snett under och framför grenen befann sig holken med ingångshålet ungefär 10 cm. under grenen, men osynligt från denna. Huggormen, en drygt halvmeterlång, mörk individ, hade nått ungefär halvvägs då den först observerades.

Flugsnapparna — både hanen och honan var närvarande — var givetvis alarmerade och lät ideligen höra sitt bitt-ljud, dock inte oftare än om de varseblivit t.ex. en avlägsen törnskata. I ingen fas av uppklätrandet fick flugsnapparföräldrarnas alarmbeteende bo-ungarna att tystna. De lät ideligen höra sitt hungerrop.

Ormen klättrade längs fåror i barken. Den var så väl "infälld" i fåror, att ryggen knappast stack upp över barkstyckenas högsta yta. Genom att trevande vända huvudet 90° ömsom åt

höger och vänster hittade ormen vid behov nya sprickor i barken, som kunde föra den uppåt. Ställvis kunde den därvid vända ett stycke åt sidan, för att sedan på nytt ta sig rakt uppåt via en barkspricka. Hela tiden höll sig ormen på samma (skuggiga) sida av stammen. Temperaturen var ungefär normal, solsken rådde.

Kl. 10.50 hade ormen nått den första grenen och tog sig utan svårighet över den. Härifrån gled den med främre delen av kroppen ned på holktaket, som nåddes 10.55. Eftersom halva klättringen hade erfordrat en halv timme, kan man gissa att hela klättringen upp hade tagit en timme i anspråk.

När ormen nådde grenen reagerade flugsnapparna, i synnerhet hanen, med våldsam alarmreaktion: knattrade och t.o.m. skrik (se v. HAARTMAN & LÖHRL 1952). Hanen ryttlade snett över ormen, men höll sig minst ungefär 20 cm. från denna. Ormen lät emellertid inte störa sig. Från holkens tak såg den ju inte ingången, utan började i stället granska springan mellan vägg och tak på holkens norra långsida. Den stack därvid oavbrutet ut och in tungan, d.v.s. smakade med tillhjälp av *organon vomero-nasale*. Grundligast utforskade den sprickan, där denna var vidast. Ormens huvud rymdes emellertid inte in. Efter en stund började den proba den motsatta långsidan av holken, dock inte lika grundligt. Så började ormen klättra nedåt till ungefär halva holkens höjd och trevade i detta läge över holkens (norra) långsida. Den begav sig nu uppåt igen och placerade främre delen av kroppen på holktaket, som också granskades.

Flugsnapparna fortsatte hela tiden att varna bitt bitt... omväxlande med våldsamma attacker av hanen, som ryttlade med solfjäderlikt utbredd stjärt under knatter och skriklyd. Emellanåt slog sig hanen ned med ut-

bredd stjärt ett stycke från ormen. En liten stund slöt sig en lövsångare till flugsnapparna och varnade, men ganska lamt.

Mitt i allt försvann båda flugsnapparna. Jag trodde nu att de gett upp den ojämnna striden. Men efter en stund återkom de, och åtminstone hanen hade nu mat i näbben! Den satt en stund nära holken och varnade, men vågade sig naturligtvis inte in och svalde till slut själv godbiten. Säkert hade ungar- nas kontinuerlig tiggjud i holken utlöst detta irrationella beteende hos föräldrarna.

Kl. 11.20 var ormen nästan helt uppe på taket. Plötsligt, efter nära en halv timmes sökande, fick den huvudet över holkens framkant och började omedelbart rinna in genom ingångshålet. Allt gick nu så snabbt, att den hemska gästen till största delen hunnit in och redan huggit en av ungar- na, innan den drabbades av ett dödande slag från min käpp. Då holken kanske en minut senare öppnades, befann sig ungen i dödsryckningar. Som en särskilt hemsk och intrycksfull omständighet kan nämnas, att när ormen vid sitt inträngande i holken kom att förmörka öppningen (en utlösande nyckelretning, se POULSEN 1949, v. HAARTMAN 1959) ett crescendo av bettelljud utbröt hos de hungriga ungar- na.

Alla böcker om vertebraternas biologi, som överhuvud går in på saken, brukar vara ense om att ormar inte hör. Om så verkligen är fallet, är det svårt att förstå hur de hittar fågelbon i träd. Ormögat är byggt på ett alldeles egenartat sätt, som enl. WALLS (1942) beror på att ormarna härstammar från i jorden borrhande arter, som fått sina ögon starkt reducerade. Rekonstruktionen av ögat från denna nollpunkt ledde till en synförmåga, som WALLS (s. 344) bedömer som "the lowest of any diurnal vertebrates". Kan vi nu verkligen tro,

att huggormen sett flugsnapparföräldrarna besöka holken för att ge ungar- na mat, något som de gör med relativt långa mellanrum — om de överhuvud taget gör det, när en orm ligger under trädet.

Värmereceptorer har ju huggormen inte, och de skulle f.ö. inte fungera på så långt avstånd och uppåt. Konsulterar man RETZIUS (1884) monumentala arbete om innerörat hos ryggradsdjuren får man uppfattningen att släktet *Vipera* har ett normalt inneröra. Vore ormarna döva, borde väl innerörat vara reducerat? Frågan om ormarnas hörsel är i min mening inte slutgiltigt avgjord, och jag kan inte anse det helt uteslutet, att huggormen lockas till fågelbon av ungar- nas pip.

Det är inte någon alldeles oväsentlig fråga hur ormarna söker efter fågelbon. I tropikerna torde de höra till de viktigaste boplundrarna. Man anser, att den typiska retortformen hos många tropiska tättingars bon är en anpassning, som gör det svårare för ormar att komma in i boet. Andra liknande anpassningar är, att boet placeras långt ute på en kvist eller över vatten.

Hos oss torde huggormen ha en långt större betydelse som boplundrare, än man i allmänhet föreställt sig.

Litteratur

- v. HAARTMAN, L. 1959. Is the gaping reaction to darkening innate in young Pied Flycatchers (*Ficedula hypoleuca*)? — Memoranda Soc. Fauna Flora Fenn. 34:49—51.
- v. HAARTMAN, L. & LÖHRL, H. 1950: Die Lautäusserungen des Trauer- und Halsbandfliegen- schnäppers, *Muscicapa h. hypoleuca* (Pall.) und *M. a. albicollis* Temminck. — Ornis Fenn. 27:85—97.
- POULSEN, H. 1949. Wird die Sperreaktion von Verfinsterung ausgelöst? — Ornis Fenn. 26:65—67.
- RETZIUS, G. 1884. Das Gehörorgan der Wirbeltiere. II. 368+39 pp. — Stockholm.
- WALLS, G. L. 1942. The vertebrate eye and its

adaptive radiation. — Cranbrook Inst. of Science, Bulletin No. 19.

Summary: The Viper *Vipera berus* plundering nest-boxes

Vipers were found in three nest-boxes inhabited by Pied Flycatchers *Ficedula hypoleuca*, where they had consumed the young (in one case young or eggs). Once, a Viper was found climbing up to the nest of a Crested Tit *Parus cristatus* with large young. One of the nest-boxes of the flycatcher was situated 3.5 m up in a straight, branchless, relatively thick pine. Fissures in the bark had evidently enabled the reptile to ascend. The Viper may be assumed to be an important nest plunderer in Finland. It has repeatedly been observed at the foot of trees, directly below nest-boxes inhabited by the Pied Flycatcher.

The ascent of a Viper into a nest-box containing five large young of the Pied Flycatcher is described in detail. The nest-box was situated nearly 3 m up in a relatively large oak. The ascent took probably one hour, after which the Viper spent half an hour searching for the entrance. It tried repeatedly to enter through the narrow fissure between the side-walls and the roof of the nest-box. Having by chance discovered the entrance, it entered quickly and immediately killed one of the young before I reached the place and killed the Viper. When the Viper entered the nest-box, this released a crescendo of begging sounds from the young.

The behaviour of the adult flycatchers is described. It consisted of alarm calls and postures, increasing in intensity as the Viper approached

the nest. Once, the parents disappeared, returning after a while, at least the male, with food for the young. Being unable to visit the nest, he then swallowed it himself.

The senses guiding the Viper to nests high up in trees are briefly discussed. It is considered that hearing may play an important role.

Selostus: Kyy linnunpönttöjen ryöstäjänä

Kyitä löydettiin kolmesta kirjosisiepon pesäpöntöstä, jopa 3.5 m korkealta suorasta, oksattomasta ja verraten paksusta männystä. Yksi tavattiin juuri nousemasta tönnyttöisen pesälle. Kirjoittaja on useasti löytänyt kyitä aivan kirjosisiepon pesäpuiden juurelta. Kyy on luultavasti tärkeä linnunpesien ryöstäjä Suomessa, joskin havaintoja tästä on niukasti.

Kyy'n nousua kirjosisiepon pönttöön seurattiin 9. VII. 1975 yksityiskohtaisesti. Pesä oli lähes 3 m:n korkeudessa melko isossa tammessa. Nousu kesti luultavasti n. tunnin, minkä jälkeen kyy käytti puoli tuntia pesäaukon löytämiseen. Se koetti kauan päästä sisään pöntön katon ja seinän välisestä kapeasta raosta. Löydettyään pesäaukon kyy liivahti sisään tavattoman nopeasti.

Sieppojen käyttäytymistä kuvataan. Mm. paris-kunta kerran poistui ja palasi (ainakin koiras) ruokaa suussa. Pöntön pimeneminen kyy'n luiker-taessa sisään laukaisi poikasissa kiikeän kerjuu-reaktion.

Kyy'n aistinelimien toiminta pohditaan, mutta ei pystytä ratkaisemaan, löytääkö se pesät näön vai kuulon avulla.